

Şeriye ve Evkaf Vekâleti

Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara’da toplandıktan sonra Anadolu’da yeni bir hükümet kurulması için çalışmalara başlanmış, bu maksatla 2 Mayıs 1336/ 1920’de “*Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun*” yürürlüğe konulmuştur. Kanunun 1. maddesinde, on bir kişilik İcra Vekilleri Heyeti’nin başında “ Şer’iye ve Evkâf Vekâletine yer verilmiştir. Vekâlet teşkil edilmiş olmakla birlikte, vakıfların idaresi konusunda henüz bir karar alınmamıştı. 21 Teşrinievvel 1336/ 1920 tarihli Büyük Millet Meclisi Beyannamesinde, TBMM’nin diğer işler yanında “evkâf” işlerinde de uhuvvet (kardeşlik) ve teavünü (yardımlaşma) hâkim kılarak, halkın ihtiyacına göre yenilikler vücuda getirilmeye çalışılacağından; 1921 Anayasası’nın 11. maddesinde TBMM’nin koyacağı kanunlar çerçevesinde, evkâf işlerinin düzene konulmasının mahallî idare organı olan “Vilâyet Şûrası”na bırakılacağından söz edilmektedir. Anadolu’da kurulan ilk hükümette gerçekleştirilen bu uygulama ile II. Meşrutiyet’in ilanından sonra düşünülen, vakıfların bir “Umum Müdürlük” halinde Meşihata bağlanması fikri, bir bakıma gerçekleşmiştir. Ancak müessesât-diniye ile vakıfların birleştirilmesi sonucu kurulan teşkilatın adına “Meşihat”, başına getirilen kişiye de “Şeyhü’l-İslam” denilmesi yerine; kurulan bakanlık “Şer’iye ve Evkâf Vekâleti” olarak isimlendirilmiştir. İslâm dininin bütün kurum ve kuruluşları ile vakıf teşkilatı ve medreselerin sorumluluğu bu bakanlığa verilmiştir. Şer’iye ve Evkâf Vekâletinin görevleri, “ifta”, “kaza”, “tedris”, “dinî yayın” ve “vakıfların yönetimi” şeklinde özetlenebilir. Vekâletin Merkez Teşkilatı; Vekil, Müsteşar, Fetva Emni, Fetva Emaneti Azaları ve Müsevvitleri, Tetkikat ve Telifât-ı İslamiye Heyeti Reis ve Azaları, Tedrisat-ı Umumiye Müdürü ve bağlı görevliler, vilayetlerde Müftü ve Müsevvitler ile Evkâf Umum Müdürlüğünden meydana geliyordu. Bu dönemde 55 adet vilayet, 258 adet kaza müftüsü atanmıştır. Medrese eğitiminin denetimi için Tedrisat ve Teftişat Heyeti kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı’nın ölüm kalım günlerinde medreselerdeki gerilemeyi önlemek ve bunları ıslah etmek üzere 8 Mayıs 1337/1921 tarih ve 835 sayılı “Medâris-i İlmiye Nizamnamesi” yürürlüğe konulmuştur. Çağın problemleri karşısında bilimsel ölçüler içinde İslam’ın görüşünü belirlemek, İslam dini ile ilgili bilgileri doğru ve anlaşılır bir şekilde ortaya koymak, dinî konularda halkı aydınlatmak ve neşriyatta bulunmak üzere kurulan 10 kişilik “Tetkikat ve Telifât-ı İslamiye Heyeti”, 1922-1923 yılları arasında 10 adet kitap yayınlamıştır. Vakıflarla ilgili, Vekâletin merkez teşkilatında ilk hukukî düzenleme “Şûrayı Evkâf”ın teşkili hakkındadır. Şûrayı Evkâf’ın kurulması için evvela İcra Vekilleri Heyetinin 12 Teşrinisâni 1338/1922 tarih ve 1978 sayılı kararı ile Vakıflar Nizamnamesi’nin 4. maddesi değiştirilmiş, bu kural 284 sayılı “Şûrayı Evkâf Hakkında Madde-i Münferide” ile 7 Kanunuevvel 1338/1922’de kanun haline getirilmiştir. Bu düzenlemelere göre, Şûrayı Evkâf bir reis ile iki azadan teşekkül etmektedir. Bu şekilde kurulan Şûrayı Evkâf, dairelerce bir karara varmada tereddüt edilen konular ve Makam-ı Vekâletçe “muhtâç-ı müzakere” görülerek havale edilen hususları tetkik etmek, bunlar hakkında yapılacak işlemleri karara bağlamak; ihale mukaveleleri ve “tevcih-i cihât”la ilgili tekâmül etmiş dosyaları tetkik etmek ve uygun bulunanların yürürlüğe konulmalarına karar vermek gibi, günümüz Vakıflar Meclisi’nde benzer yetkilerle görev yapmakta idi. Şûrayı Evkâf’tan başka merkez teşkilatında “Cihât Kalemi”, “Umuru Hukukiye Müdüriyeti”, “Teftiş Kâlemi”, “Heyet-i Teftişîye”, “Tahsisât ve Sicil Kâlemi”, “Muhasebe ve Memurin Kalemi”, “Evrak Kâlemi”, “Merkez ve Taşra Heyet-i Fenniye Dairesi” ve “Hazine-i Maliye’den Matlubat” birimleri bulunuyordu. Bu merkez birimlerine ilaveten, İstanbul’da mülhak vakıfların sayısı 10.000’in üzerinde olduğundan bahisle bu vakıfların kayıtlarını tutmak üzere, “Evkâf-ı Mülhaka Müdürlüğü” adıyla yeni bir müdürlük daha kurulmuştur. Vekâlet merkezinde vakıflarla alakalı oluşturulan 12 ayrı birime karşılık, taşra teşkilatında yeni bir yapılanmaya gidilemediği anlaşılmaktadır. Taşra teşkilatı konusunda 1340/1924 tarihli Şer’iye ve Evkâf Vekâleti Bütçe Kanunu tasarısında şunlar yazılıdır: “...Ne memleketin her tarafında “teşkilât-ı vakfiye icrasına, ne de alelîtlak “teşkilât-ı mülkiye” ile birlikte yürünmesine maddeten imkân

yoktur. Evkâf noktasından bazı kazalar vardır ki; gerek varidat, gerek masarifat itibariyle başlı başına bir değil, iki-üç vilâyete bedeldir. Yine bazı vilâyetler vardır ki; oralarda kazalarda olduğu gibi, bir memur bulundurulmasına bile lüzum yoktur. Binaenaleyh Rûsumat'ta ve Ziraat Bankasında olduğu gibi, "teşkilât-ı vakfiye"nin mülkiye taksimatına göre değil, vakfın mütekâsif olduğu mahallere göre icrası zaruridir. Ancak şimdiye kadar Evkâf İdaresi'nde muntazam bir "Heyet-i Teftişiyeye" vücuda getirilememiş ve taşra teşkilatı hakkında raporlara dayalı kesin bilgiler edinilememiştir. Bu bakımdan, şu anda taşra teşkilatını düzeltmeye kalkmak yerine, mevcudu muhafaza etmek en doğru yoldur" 1340/1924 senesi itibariyle vakıf gelirlerinin 1/3'nün sağlandığı İstanbul Evkâf Müdürlüğü hariç; diğer taşra evkâf müdürlükleri ve müstakil memurluklar, mülkî amirlere bağlı olarak çalışmaktadır. Nezaretin ilgasına kadar, işgal altında bulunan yerler hariç, Şer'iyeye ve Evkâf Vekâletinin taşra teşkilatında 500 civarında personel görev yapıyordu İstanbul'un Ankara'ya bağlanmasından sonra görüldü ki, sadece "Müessesât-ı Hayriye"de "hademe-i hayrat" olarak görev yapan personelin sayısı 5000 kişinin üzerindedir. İstanbul ve çevresinde bulunan vakıf orman ve bahçelerden sağlanan yıllık gelir 100.000 liranın, İstanbul'un tamamından elde edilen gelir ise 2 milyonun üzerinde, gider ise 1 milyon civarındadır. Bu ve benzer sebeplerle, İstanbul Evkâf Müdürlüğü'nün vilayete bağlanması, hem vilayetin iş hacmini artıracığı, hem de vakıf işlemlerinin sürüncemede kalmasına ve vakıfların zarara uğramasına yol açacağı için, bu müdürlük doğrudan Vekâlete bağlanmıştır. Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti dönemi, 2 Mayıs 1920-3 Mart 1924 tarihleri arasında 3 yıl 10 ay sürmüştür. Bu süre içerisinde Mustafa Fehmi (Gerçekker) 3 Mayıs 1920-27 Nisan 1922, Abdullah Azmi (Torun) 11 Mayıs 1922-6 Kasım 1922, Mehmet Vehbi (Çelik) 6 Kasım 1922-4 Ağustos 1923, Musa Kâzım (Onar) 4 Ağustos 1923-1 Eylül 1923, Mustafa Fehmi (Sarhan) 1 Eylül 1923-3 Mart 1924 tarihleri arasında vekil olarak görev yapmışlardır. Gazi Mustafa Kemal, Reiscumhur sıfatıyla 1 Mart 1924'te TBMM'nin yeni çalışma yılını açarken yaptığı konuşmada, "Diyanet-i İslamiyeyi siyasetten ve siyasetin bütün uzviyetinden kurtarmanın bir zaruret olduğunu" söylemiş; 429 sayılı Kanun tasarısının gerekçesinde, "din ve ordunun siyaset cereyanlarıyla alakadar olması birçok mahaziri daîdir. Bu hakikat bütün medeni milletler ve hükümetler tarafından bir düstur-i esasi olarak kabul edilmiştir. Bu nokta-i nazardan yeni bir hayat varlığı temin etmek vazifesini deruhte eden Türkiye Cumhuriyeti, teşkilat-ı siyasiyesinde zaten mukaddes olan Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti'nin mevcut olması muvafık olamaz..." denilmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk 1924 yılı başlarında geniş çaplı askerî manevralara başkanlık etmek üzere İzmir'e gitti. Burada Başvekil İsmet Paşa ve Milli Müdafaa Vekili Kâzım Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa ile görüştü. Bu görüşmelerde Şer'iyeye ve Evkâf Vekâletinin kaldırılması kararlaştırıldı. 2 Mart günü parti grubunda aynı konu görüşülerek Şer'iyeye ve Evkâf Vekâletinin kaldırılması, (Tevhid-i Tedrisat) kanun tasarıları, 3 Mart 1924 günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde ele alındı ve aynı gün görüşülerek kabul edildi. Böylece Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti kaldırıldı. Onun yerine Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kuruldu.

Nazif ÖZTÜRK

KAYNAKÇA

ARIBURUN, Kemal, **Millî Mücadele ve İnkılâplarla İlgili Kanunlar I**, Ankara 1957.

ATATÜRK, M. Kemal, **Nutuk**, Cilt II, Baskıya Hazırlayanlar Birol Emil, Melin Has-Er, İstanbul 1975.

BCA 1921:18/224-2.

BCA 1922: 18/ 224-5.

BCA 1922:18/224-5.

BCA 1923:18/223-4/1.

BCA 1923:18/224-12.

BCA 1924:18/223-9/1.

BULUT, Mehmet, “Şer’iye Vekâleti’nin Dini Yayın Hizmeti”, **Diyanet İlmî Dergisi**, C 30, S 1, Ankara-Ocak, Şubat, Mart 1994, s.3-16.

Düstur II/V, 1931:848.

Düstur III (Tertip)/ I (Cilt), 1929:6.

Düstur III/I, 1929:196.

Düstur III/I, 1929:221.

Düstur III/III, 1929: 158.

Düstur III/III, 1929:173.

Evkâf/Bütçe Mazbatası, 1327.

HATEMİ, Hüseyin, **Medeni Hukuk Tüzelkişileri I**, Sulh Garan Matbaası, İstanbul 1979.

ÖZTÜRK, Nazif, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara 1995.

Resmî Gazete, 1984: 227/139-147.Md.4.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi.

TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Devre, C. 6, s.478-479.

TBMM, Zabıt Ceridesi, 2. Devre, C. 7, s.23.

21/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/seriye-ve-evkaf-vekaleti/?pdf=3355> adresinden erişilmiştir